

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

ім. Г. С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

ТИХОНОВИЧ ВІКТОРІЯ МИКОЛАІВНА

**ОРГАНІЗАЦІЯ ДОПОМОГИ У НАВЧАННІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ГУМАННИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН ШКОЛЯРІВ.**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т

**дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук**

Харків - 1993

ДНБ ім. В. Сковороди
Харків

Робота виконана в Харківському державному педагогічному інституті ім. Г.С. Сковороди

Науковий керівник: доктор педагогічних наук,
професор, член-кор. АПН України
ЛОЗОВА В.І.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
професор НЕЧЕПОРЕНКО Л.С.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00814114 (J)

кандидат педагогічних наук
ПОСОХОВА І.С.

Провідна установа: Слов'янський державний педагогічний інститут

Захист дисертації відбудеться "3" *лютого* 1994р.
о *12.00* год. на засіданні спеціалізованої ради К.113.24.02
у Харківському державному педагогічному інституті ім.Г.С.Ско-
вороди (310168, Харків, вул. Блшхера, 2).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківсько-
го державного педагогічного інституту ім. Г.С. Сковороди.

Автореферат розіслано *28 грудня* 1993р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради *[підпис]* ЗОЛОТУХІНА С.Т.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ДВ-20.974 3 -

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Удосконалення морального виховання в сучасній школі - важлива проблема суспільства. У проєкті державної національної програми "Освіта" підкреслено, що "загальна середня освіта має забезпечувати: подальший всебічний розвиток дитини як особистості, її здібностей і талантів, національної самосвідомості й загальнолюдської моралі."* В складний період руйнування соціальних цінностей необхідно особливу увагу приділяти формуванню гуманних взаємовідносин школярів. Від того, з якою спрямованістю залише випускник загальноосвітню школу, залежить те, яку позицію він займе у майбутньому, якою він буде людиною: сім'янином, товаришем, працівником, керівником. Формувати гуманні взаємовідносини школярів необхідно ще й тому, що поширюється сфера спілкування людей. Треба уміти спілкуватися, щоб надавати своєму співбесіднику моральне задоволення, а не нервову напругу.

В сучасних умовах у школі склалися певні форми, методи та заходи формування та розвитку гуманних взаємовідносин, але гуманістичні ідеї ще не знайшли конкретних форм їх реалізації, не використані резерви організації навчально-виховного процесу. Як і раніш, у школі головна увага приділяється вирішуваним суто дидактичним завданням, а не формуванню особистості в цілому. Великі можливості для рішення цієї проблеми має педагогічно доцільна допомога школярам у процесі навчання, а саме:

* Україна ХХІ століття. Державна національна програма "Освіта" (Проєкт), Київ 1992, // "Освіта" № 70-73

а) вона сприяє створенню ситуацій взаємодії школярів, ефективність якої залежить від моральних якостей суб'єктів діяльності;

б) допомога дозволяє виявити риси особистості тих учнів, які допомагають (добровільно чи за вимогою вчителя, чи враховують інтереси, почуття власної гідності, емоціональний стан товаришів), а також тих кому допомагають (знижена самооцінка, почуття залежності від інших, тощо), тобто в ході допомоги в навчально-пізнавальній діяльності розвиваються гуманні взаємовідносини школярів, формуються риси характеру, що пов'язане з мотивами, спонуканнями, інтересами учнів та рівнями їх моральної вихованості.

Тому взаємодія учнів у цьому процесі за умовою її цілеспрямованої організації може стати одним із засобів формування гуманності у школярів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що питання гуманістичного виховання у процесі навчання розглядаються в таких напрямках:

- теоретичне обґрунтування питань формування та розвитку моральних відносин; визначення понять (Н. В. Рібакова, К. В. Гавриловець, І. Д. Демакова, О. В. Скіндер), мотивація моральної поведінки школярів (Н. П. Анікеева, Л. І. Божович, Л. М. Фрідман, А. К. Маркова, О. Б. Орлов, В. Г. Асеев), розробка критеріїв та рівнів (О. С. Богданова, З. І. Васильєва, Я. І. Носков, К. В. Гавриловець);

- розкриття окремих методів виховання гуманності: організація взаємодії школярів, моральних вправ; заохочення тощо (І. Б. Первін, Н. С. Дежнікова, М. Д. Виноградова, В. Г. Башенов, Л. М. Змбін, М. І. Мурачковський, Н. О. Менчінська), гуманістична просвіта (Л. П. Соколова, О. М. Лінчук, М. О. Вейт);

- виявлення специфіки морального виховання в умовах навчально-пізнавальної діяльності (М. М. Аплетазв, А. І. Дулов, О. В. Ковтунова, О. І. Піскунов).

Але досліджень, що відображають організацію допомоги у навчанні як засіб формування гуманних взаємовідносин школярів, немає.

Таким чином, актуальність теми дисертації обумовлюється, по-перше, загальною спрямованістю сучасної науки на вивчення виховних можливостей навчально-пізнавальної діяльності, по-друге, відсутністю досліджень з проблеми організації допомоги у навчанні з метою формування гуманних взаємовідносин школярів, по-третє, необхідністю збагачення шкільної практики гуманістичного виховання.

Об'єкт дослідження - формування гуманних взаємовідносин підлітків (5-9 класи) у навчально-виховному процесі.

Предмет - організація допомоги у навчанні з метою формування гуманних взаємовідносин підлітків.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати, експериментально виявити оптимальні шляхи організації допомоги учнів у навчанні на уроках та в позаурочний час для формування їх гуманних взаємовідносин.

У відповідності з об'єктом, предметом та метою дослідження була висунута наукова гіпотеза: педагогічно доцільна організація допомоги учням у навчанні в процесі їхньої групової роботи на уроці та участі в позакласній пізнавальній діяльності може істотно впливати на формування гуманних взаємовідносин школярів, на розвиток їх моральних якостей.

Мета та гіпотеза дослідження зумовила такі його завдання :

1) на основі аналізу філософських, психолого-педагогічних досліджень з питань гуманізації та гуманітаризації освіти визначити суть організації допомоги як засоба формування гуманних взає-

мовідносин;

- 2) визначити стан досліджуваної проблеми в практиці школи;
- 3) розробити та апробувати шляхи організації допомоги у навчально-пізнавальній діяльності, яка сприяє формуванню гуманних взаємовідносин школярів;
- 4) виявити педагогічні умови ефективності організації допомоги у навчанні з метою формування гуманних взаємовідносин школярів.

Для реалізації поставлених у дослідженні завдань використувався такий комплекс методів: теоретичний та порівняльний аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури, вивчення та узагальнення досвіду формування гуманних взаємовідносин підлітків; педагогічний експеримент; діагностичні методи (спостереження, бесіда, анкетування, соціометрія, рангові оцінки, узваження незалежних характеристик, рейтинг).

Методологічну основу дослідження становлять теорія навчально-пізнання, філософські положення про взаємозв'язок і взаємобумовленість явищ та процесів, про людину як носія етики, добра, справедливості, положення про пріоритет загальнолюдських цінностей, а також про цілісний підхід до проблеми виховання і освіти особистості.

Теоретичною основою дослідження є філософські праці з проблеми гуманістичного виховання особистості, концепція національної системи виховання, психолого-педагогічні розробки з проблем спілкування дітей у навчально-пізнавальній діяльності. Вихідними позиціями були також положення загальнолюдської етики.

Наукова новизна. У дослідженні вперше розроблені та обґрунтовані питання організації допомоги у навчально-пізнавальній діяльності як засоба формування гуманних взаємовідносин школярів, використані в процесі експериментальної роботи конкретні

шляхи організації допомоги, які забезпечують формування гуманних взаємовідносин між учнями. Виявлені педагогічні умови, що сприяють ефективності організації допомоги.

Теоретична значущість. Результати дослідження доповнюють педагогічну теорію морального виховання новими науково обґрунтованими положеннями про діяльність вчителя та учнів при організації допомоги у навчанні на уроках та в позаурочний час з метою формування та розвитку їх гуманних взаємовідносин.

Практична значущість. Теоретичні положення та висновки, які містяться в дослідженні, можуть бути використані в галузі вищої педагогічної освіти з озброєння майбутніх вчителів теорією гуманістичного виховання у процесі навчання, а також в практиці діяльності вчителів та класних керівників, у розробці психолого-педагогічних семінарів. Здійснена робота підтвердила принципову можливість впливу допомоги у навчанні на формування гуманних взаємовідносин школярів.

Вірогідність наслідків дослідження забезпечувалась адекватністю застосованих методів до мети та завдань роботи, а також підтвердилась під час впровадження у практику основних висновків дослідження.

Аргументація та впровадження наслідків дослідження. Матеріали дослідження доповідались та обговорювались на засіданнях педагогічних рад шкіл, в яких проводився експеримент, на двох підсумкових наукових конференціях у Харківському державному педагогічному інституті ім. Г. С. Сковороди в 1991, 1992 рр., на науково-практичних конференціях в Харкові (1992, 1993 рр.), Полтаві (1993 р.), Тернополі (1993 р.), використовувались в публікаціях автора, що відображають зміст дисертації.

На зважені виносяться:

1. Обґрунтування положення про можливість використання допо-

моги школярів як засоба формування їх гуманних взаємовідносин.

2. Шляхи організації допомоги школярів у навчально-пізнавальній діяльності, що сприяє формуванню гуманних якостей особистості в процесі їх взаємодії в ході групової роботи на уроці та в позакласній пізнавальній діяльності.

3. Умови ефективності організації допомоги школярів у навчанні для формування їх гуманних взаємовідносин.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Мета, зміст, логіка дослідження зумовили структуру дисертації, яка складається із вступу, двох розділів, висновку, списку використаної літератури та додатків.

У вступі обгрунтовано проблему дослідження та її актуальність, визначені об'єкт, предмет, гіпотеза, завдання, теоретичні основи та методи роботи, розкривається наукова новизна та теоретична значущість одержаних результатів, шляхи їх впровадження в практику, положення, які виносяться на захист.

В першому розділі - "Питання формування гуманних взаємовідносин в теорії педагогіки та практиці школи" дано огляд історії розвитку ідей формування гуманної особистості, аналіз стану розробки проблеми у психолого-педагогічній літературі; розкрита сутність гуманних взаємовідносин, визначені їх показники та рівні; визначена специфіка формування гуманних взаємовідносин школярів в їх навчально-пізнавальній діяльності; зроблене теоретичне обгрунтування можливостей організації допомоги у навчанні з метою формування гуманних взаємовідносин школярів.

Ідеї формування вільної, всабічно розвиненої особистості, повязи до людськи, віри в її силу та можливості знайшли відобра-

ження в працях гуманістів епохи Відродження. У розробку проблеми значний внесок зробили педагоги, прогресивні діячі: Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, А. Дистервег, К. Д. Ушинський, Л. М. Толстой, Г. С. Сковорода. Цінними для педагогічної науки у цьому напрямку стали праці та діяльність П. П. Блонського, С. Т. Шацького, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського.

В основу формування гуманних взаємовідносин школярів покладено принцип гуманізму, який проявляється в повазі, чуйності, співчутті, великодушності, почутті справедливості, довірі, альтруїзмі.

Загальніючи окремі показники гуманізму особистості, К. І. Моніч виділяє три форми його прояви у школярів: гуманні відносини, вчинки, почуття. Аналіз цих форм дозволяє зробити висновок, що головною із них є гуманні відносини, які виникають у процесі спілкування школярів на основі досягнення загальних пізнавальних цілей. Спілкування – процес двобічний, тому доцільно мати на увазі не гуманні відносини, а гуманні взаємовідносини, які можна визначити як відносини між школярами, основані на проявах турботи, співчуття, чуйності, довіри, щирості.

Гуманізм у школярів може проявлятися :

- а) відносно до всіх людей або тільки окремих осіб (друзів, близьких);
- б) епізодично або постійно;
- в) в силу внутрішньої потреби чи при волевому посиленні;
- г) інертно чи інтенсивно;
- д) у здатності спонукати інших до прояви гуманних відносин.

Ці показники стали основою визначення рівнів гуманних відно-

Моніч К. І. Воспитание гуманизма у школьников. Мп. "Нар. осв.", 1973. – 96 с.

син школярів (низький, середній, високий, вищий).
В педагогічних дослідженнях автори називають окремі влади формування гуманності, а саме: вибір змісту навчального матеріалу та методів його засвоєння, підвищення позитивного впливу особистості вчителя та інші. Залишилась поза увагою в цій системі формування моральних якостей така форма навчально-пізнавальної діяльності як допомога, яку ми визначаємо як різноманітні дії, що здійснюються школярами з метою підтримки один одного в праці, навчанні та інших видах діяльності і виражають характер їх взаємовідносин. У навчальній діяльності вона має свої особливості:

- 1) переважно організується вчителем;
- 2) вирішення головної мети (поліпшення якості знань, умінь та навичок) опосередковано пов'язано з формуванням моральних взаємовідносин між школярами і може при певних умовах сприяти зміні позиції невстигаючих учнів;
- 3) здійснення допомоги у навчанні дозволяє різноманітиту індивідуальну роботу як з школярами, які мають високі навчальні можливості, так і з невстигаючими.

Таким чином, ця форма організації навчально-виховного процесу вирішує різні завдання: свідоме засвоєння вже набутих та придбання нових знань, умінь та навичок; підвищення якості знань, удосконалення умінь та навичок; оволодіння школярами прийомами учбової роботи в процесі організації допомоги; активізації пізнавальної діяльності учнів; організації та об'єднання колективу класу; формування гуманних взаємовідносин школярів у процесі взаємодії. Це визначає функції допомоги у навчанні: навчальну, виховну, розвиваючу, організуючу, комунікативну.

Виявлення сутності різних видів допомоги (одностороння допомога, співробітництво, зацікавлена товариська взаємодопомога) та способів її організації (групова робота, індивідуальна робота

консультантів, проведення оглядів знань, навчальних зустрічей та інш.) - дозволяє виділити етапи організації допомоги, а саме:

1. Утворення сприятливих умов у групі для спільного придбання знань, оволодіння уміннями, успішної реалізації завдань та умінь на практиці; створення у колективі учнів атмосфери дружелюбності, турботи, при яких подання допомоги товаришам буде не додатковим навантаженням, а внутрішнім спонуканням.

2. Підготовка учнів-помічників та учнів, яким необхідна допомога.

3. Процес подання допомоги (участь у груповій роботі на уроці, проведення конкурсів, додаткових занять у позаурочний час та інш.).

4. Перевірка результатів та при необхідності корекція пізнавальної діяльності учнів.

Другий розділ дослідження - "Експериментальна робота з організації допомоги в процесі навчально-пізнавальної діяльності підлітків" висвітлює способи організації допомоги у навчанні та їх вплив на формування гуманних взаємовідносин школярів.

Перший етап експерименту мав діагностичний характер. Організація допомоги у навчанні неможлива без вивчення суб'єктів взаємодії. З цієї метою проводилося визначення рівнів сформованості гуманних відносин, якості знань учнів, ставлення до навчання, статусу кожної дитини в колективі однокласників, аналізувалися причини відставання, ставлення невстигавчих до допомоги з боку однокласників. На основі здобутих результатів були визначені учні, здатні подавати допомогу у навчанні (30% школярів, що приймали участь в експерименті) та учні, яким допомога була необхідна (34%).

Аналіз ставлення невстигавчих учнів до навчання та до приймання допомоги товаришів дозволив визначити 5 груп учнів, у

яких сполучалось:

- позитивне ставлення до навчання з готовністю активно приймати допомогу однокласників;
- позитивне ставлення до навчання з доброзичливим ставленням до допомоги, але мали місце прояви невпевненості, відсутності ініціативи у боротьбі з антигуманними вчинками товаришів;
- позитивне ставлення до навчання з негативним ставленням до допомоги;
- негативне ставлення до навчання з позитивним ставленням до допомоги;
- негативне ставлення до навчання з категоричним відмовленням від допомоги товаришів.

При організації допомоги у навчально-пізнавальній діяльності ці дані були використані, щоб організувати взаємодію учнів. У дослідженні розглянуті два напрямки включення учнів у міжособисті відносини при здійсненні допомоги в їх навчально-пізнавальній діяльності:

- 1) в процесі організації групової роботи;
- 2) під час участі школярів в позакласній пізнавальній діяльності:
 - а) підготовці та проведенні позакласних заходів з предметів змагального характеру, а саме:
 - конкурсів, в яких приймали участь лише учні, яким надавалась допомога;
 - змагань за участь команд учнів з різними навчальними можливостями, капітанами яких були консультанти;
 - б) у ході "традиційного" надання допомоги.

Організація групової роботи на уроках. Здійснення допомоги у навчанні передбачало створення груп, які формувались таким чином, щоб невстигаючі учні мали змогу при виникненні труднощів звертати-

ся до консультанта або до більш сильного в навчанні однокласника, тобто при утворенні груп враховувались як навчальні можливості школярів, так і їх взаємовідносини.

Під час дослідження використовувались різні форми групової роботи в залежності від пізнавального завдання: лабораторні та практичні роботи, випереджувчі завдання, робота по вивченню нового матеріалу з доповіддю перед класом та інші.

Групова робота школярів мала такі етапи:

- постановку вчителем пізнавального завдання;
- інструктаж учнів про організацію роботи;
- виконання завдання школярами в групах: осмислення мети, завдань; індивідуальна робота учнів; підведення підсумків;
- обговорення наслідків роботи груп в класі;
- оцінювання роботи, при необхідності - корекція дій.

Вчитель підбирав завдання, які давали можливість невстигачим робити при певній допомозі консультанта свій внесок в навчально-пізнавальну діяльність. Головний фактор, який сприяв формуванню гуманних взаємовідносин школярів, - зміна позиції невстигаччих учнів. Допомога невстигаччому надавалась опосередковано у процесі вирішення пізнавального завдання, що дозволяло йому не відчувати себе приниженим, нездатним вирішувати ті завдання, які виконують інші однокласники.

Вільне, ділове спілкування під час групової роботи, як свідчить аналіз проведеного дослідження, збільшувало кількість позитивних контактів, які сприяли формуванню гуманних взаємовідносин. Гуманізм знайшов своє відтворення при розподілі завдань між членами групи: проявлення турботи, розуміння емоціонального стану товариша у реакції консультанта або іншого члена групи з високими навчальними можливостями на прохання товариша допомогти (допомога надавалась відразу, через деякий час після

прохання або в ній було відмовлено); у бажанні учнів звертатися за допомогою, що свідчило про стан відносин між консультантами та підшефними, у рівні активності при обговоренні результатів індивідуальної роботи товаришів (допомога у ліквідації помилок та недоліків роботи), що знайшло відбиття в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники гуманності в ході групової роботи, (в%)

п п/п	Опосередковані показники гуманності	експериментальний клас (29 ч.)		контрольний клас (18 ч.)	
		на початку	в кінці	на початку	в кінці
1.	реакція консультанта на прохання про допо- могу:				
	- допомагають відразу;	12,4	23,6	15,3	16,8
	- через деякий час;	36,2	49,6	40,8	42,4
	- відмовляють.	50,4	26,6	43,9	40,8
2.	бажання невстигавчих звертатись за допомо- гою при виникненні труд- нощів;				
	- звертаються за до- помогою;	32	48	28,6	32,4
	- виконують невірно;	40	28	36,8	40,8
	- припиняють виконання.	28	24	34,6	26,8
3.	дії учнів при обговорен- ні результатів індивіду- альної роботи школярів:				
	- приймали участь у лік- відації помилок;	16,8	25,2	20,4	20,4
	- не приймали (не зна- ли вірного рішення);	30,4	28,4	28,6	24,8
	- не допомагали.	62,8	46,4	51	54,8

Показником того, що в групах відбулась зміна характеру взає-
мовідносин, стало збільшення кількості груп, члени яких спілкува-
лися не тільки в навчально-пізнавальній діяльності, а й в інших
видах діяльності. Якщо на початку дослідження таких груп було
20%, то в кінці - 45%. В 15% груп за ініціативою самих школярів
організувалися додаткові заняття з невстигавчими (на початку
експерименту таких груп не було). Поширилось коло осіб, на яких

спрямовувались гуманні відносини членів груп. На початку дослідження 53,6% школярів виявляли такі відносини тільки до друзів, 26,2% - до друзів та приятелів, 20,2% - до всіх однокласників. В кінці роботи ці показники склали відповідно 32,8%, 22,6% та 44,6%.

Організація допомоги у позакласній пізнавальній діяльності проводилась у процесі:

а) підготовки та проведення змагань на крайого консультанта, який визначався на основі якості виконання робіт підшефним. Цим самим ми змінювали позиції суб'єктів взаємодії: консультанти особисто були зацікавлені наслідками пізнавальної діяльності тих, кому вони допомагали, а перемога у змаганні була позитивною оцінкою їх роботи, що сприяло їхньому самоствердженню. Учні, яким надавалась допомога, мали змогу змінити думку товаришів про себе, здивувати всіх своїми відповідями, виправдати довіру консультанта;

б) змагань команд, які очолювали учні-консультанти. Кожна команда мала в своєму складі рівну кількість нестигаючих. Щоб одержати перемогу, сильні у навчанні школярі за своєю ініціативою проводили заняття з нестигаючими. Бажання приймати участь у додаткових заняттях спостерігалось як у тих, так і в інших. Перших стимулював змагальний мотив діяльності, а других - прагнення не підвести однокласників команди;

в) "традиційної" форми здійснення допомоги, яка не змінювала позиції суб'єктів взаємодії, току формування їх взаємовідносин залежало від вибору стилю спілкування школярів (авторитарного, ліберального або демократичного). Робота організовувалась як додаткові заняття в парах консультант-підшефний та в трійках - консультант-підшефний-підшефний.

Організація позакласної пізнавальної діяльності мала загальні

для визначених форм етапи: а) постановка вчителем завдання, стимулювання позитивної мотивації діяльності учнів; б) робота вчителя з учнями, яким допомога була необхідна; в) проведення додаткових занять консультантами; г) підведення підсумків та корекція допомоги у навчанні.

Про гуманність школярів, які надавали допомогу у позакласній роботі, свідчили такі показники: складання розкладу проведення додаткових занять з урахуванням не тільки вільного часу консультанта, а й прийнятного часу учнів, яким необхідна допомога; відповідальність за якість занять (підбір допоміжного, крім підручника, матеріалу, використання завдань, які мають можливість зацікавити невстигаючих, підвищити інтерес до предмета), реакція на успіх або поразку у змаганнях (на успіхи та невдачі підшефного при "традиційній" допомозі). Дані дослідження відбиті в таблиці 2.

Відповідальність консультантів за якість занять виявлялась у підборі матеріалу до них. 52,4% консультантів у зміст занять включало тільки необхідний матеріал, 47,6% - додатковий. З них 43,2% використовували завдання, що зацікавлювали невстигаючих. 56,2% підбирали матеріал з урахуванням індивідуальних можливостей підшефних.

Таким чином, всі форми організації допомоги у навчально-пізнавальній діяльності, які були обумовлені дослідженням, сприяли формуванню гуманних взаємовідносин школярів та підвищенню якості знань. Найважливішим фактором, який впливав на наслідки експериментальної роботи, була зміна позицій суб'єктів взаємодії. Т.2,

- де: 1 - змагання, в яких приймали участь лише підшефні;
2 - змагання команд, капітанами яких були консультанти;
3 - "традиційна" організація допомоги;
4 - контрольний клас.

Показники гуманності школярів
в позакласній пізнавальній діяльності / в % /

№ п/п	Показники гуманності	1 8 конс. 8 підш.		2 6 конс. 22 підш.		3 8 конс. 10 підш.		4 7 конс. 12 підш.	
		поч.	кін.	поч.	кін.	поч.	кін.	кінець	

1.	Складення розкладу додаткових занять консультантами:								
	- з урахуванням тільки свого часу;	50,0	25,0	66,6	16,6	62,5	12,5	57,1	
	- враховували побажання невістигаючих.	50,0	75,0	33,4	83,4	37,5	87,5	42,9	
2.	Дії консультантів при перемозі:								
	- виявляли задоволення, а саме:	100	100	66,6	83,4	37,5	75,0	42,9	
	а/ підкреслювали заслугу товаришів;	25,0	62,5	16,6	66,6	12,5	50,0	27,6	
	б/ успіх бачили тільки у своїх земляках;	75,0	37,5	50,0	16,8	25,0	25,0	14,3	
	- залишалися байдужими.	-	-	33,4	16,6	62,5	25,0	57,1	
3.	Дії підшефних при перемозі:								
	- виявляли задоволення, а саме:	62,5	87,5	45,5	68,5	60,0	80,0	57,1	
	а/ підкреслювали внесок консультанта;	37,5	62,5	27,0	41,5	30,0	70,0	25,0	
	б/ бачили свою заслугу;	25,0	25,0	18,5	27,0	30,0	10,0	32,1	
	- залишалися байдужими.	37,5	12,5	54,5	31,5	40,0	20,0	42,9	

Підтвердженням нашої гіпотези стала динаміка рівнів сформованості гуманних відносин /діаграми І-4/ та рангового місця суб'єктів взаємодії при ранжируванні їх за гуманними якостями /таблиця 3/.

А1 - "традиційний" вид допомоги;

А2 - організація допомоги при груповій роботі на уроці;

А3 - організація позакласної пізнавальної діяльності;

А4 - організація позакласної пізнавальної діяльності з урахуванням специфіки загальноосвітніх шкіл І, 2 ступеня.

К - контрольний клас.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Таблиця 3.

Результати ранжирування суб'єктів взаємодії за гуманними якостями.

Учні	добрий		уважний		дбайливий		готовий допомогти	
	п.	к.	п.	к.	п.	к.	п.	к.
A1 консультанти	9,6	8,1	7,6	7	10	8,2	8,6	7,2
підшефні	21,4	19,6	20,1	18,4	22,8	20,4	23,6	20,8
A2 консультанти	8,8	7	6,4	5,1	9,2	8,4	7,5	6,7
підшефні	18,3	17,9	22,8	21,5	21,1	21,2	21,3	20,1
A3 консультанти	10,2	8,1	7,7	6,4	6,3	4,1	5,4	3,8
підшефні	21,6	19,3	19,3	20,7	18,7	18,3	20,4	19,2
A4 консультанти	3,4	1,3	4,2	1,8	1,8	1,1	2,1	1,3
підшефні	13,5	11	15	12,1	16,4	13,2	15,8	14,3
K консультанти	4,7	4,9	3,2	2,8	1,3	2,5	2,4	2,8
підшефні	12,3	12	14,8	15,3	16	14,2	13,9	12,8

Як свідчить таблиця, більш високі результати досягнені в умовах змагань, в яких приймали участь лише учні, яким надавали допомогу.

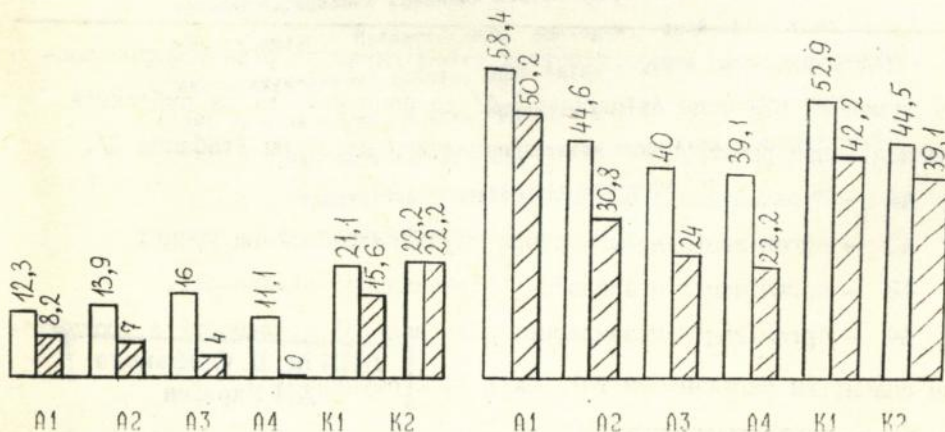
Динаміка рівнів сформованості гуманних відносин школярів. (в%)

Діаграма 1.

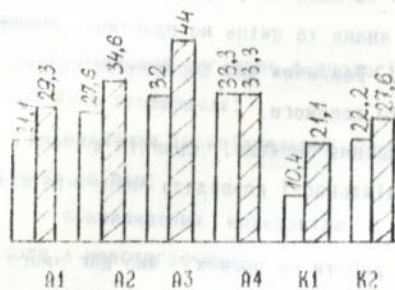
Діаграма 2.

(низький)

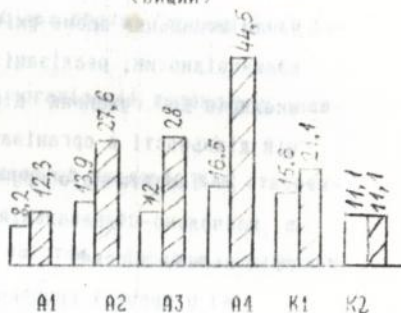
(середній)

Діаграма 3.
(високий)

Діаграма 4.
(вищий)

□ - на початку

▨ - в кінці

Експериментальна робота (перевірка окремих шляхів організації допомоги) свідчить про те, що успіх цієї навчальної діяльності школярів залежить від ряду умов, а саме:

1. Педагогічного управління процесом організації допомоги, що вимагав певної підготовки вчителя.
2. Мотивації діяльності школярів по поданню допомоги та її прийманню, заохочення допомоги за своєю ініціативою, звертання за допомогою.
3. Підготовки консультантів та підшефних до взаємодії.
4. Єдності урочної та позаурочної діяльності школярів; часті учнів в тих видах організації взаємодії, яким вони віддають перевагу.

Здійснене дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези і дало можливість зробити такі висновки.

1. Гуманізм школярів, що проявляється у відношеннях, почуттях та вчинках, знаходить свій вираз у всіх формах діяльності. Як відомо, головною для школярів є навчально-пізнавальна діяльність.

що потребує максимального використання її можливостей для формування моральних знань умінь та навичок, розуміння суті гуманних взаємовідносин, реалізації знань та умінь на практиці, спонукання школярів до гуманних дій. Важливим для формування гуманності у цій діяльності є організація допомоги.

2. Теоретичне обґрунтування завдань, функцій допомоги учням в навчально-пізнавальній діяльності дозволило визначити шляхи її здійснення, а саме:

а) у процесі групової роботи на уроках, яка дає змогу учням при педагогічно доцільній організації спілкування виявляти риси характеру один одного, активно впливати на товаришів по навчанню; невстигаючим учням формувати почуття особистої гідності; проявляти повагу до однокласників при усуненні недоліків та помилки їхньої індивідуальної роботи;

б) у ході позакласної пізнавальної діяльності школярів:

- при підготовці та проведенні заходів змагального характеру, які сприяють зміні статусу у колективі як невстигаючих школярів, так і учнів з високими навчальними можливостями, бо допомога сприяє формуванню гуманних якостей особистості як тих, хто допомагає, так і тих, хто одержує допомогу. Важливе значення при цьому має систематичне включення школярів з різними навчальними можливостями у колективну діяльність;

- при "традиційній" формі здійснення допомоги, яка націлює учнів на вибір вірного стилю відносин, і сприяє підвищенню якості знань та рівня гуманності (формування співчуття, довіри, турботи).

Таким чином, аналіз наслідків експерименту дозволяє ранжувати апробовані шляхи формування таких гуманних якостей школярів як довіра, чуйність, співчуття, альтруїзм, почуття справедливості, великодушність; змагання за участь лише підшефних; змаган-

ня команд, капітанами яких були консультанти; групова робота на уроці; "традиційна" допомога. Але в той же час слід відзначити, що формування чуйності та співчуття більш сприяє "традиційна" допомога.

3. Виявлена загальна технологія організації допомоги у навчанні, яка передбачає:

- вивчення індивідуальних особливостей школярів для створення груп та пар;
- ознайомлення консультантів з змістом, формами, методами роботи з невстигаючими;
- стимулювання мотивів суб'єктів взаємодії;
- створення ситуацій позитивної позиції учнів, яким надається допомога;
- аналіз результатів та корекція діяльності.

4. Установлені педагогічні умови ефективності організації допомоги: педагогічне управління процесом здійснення допомоги у навчанні з боку вчителя; участь школярів у тій формі взаємодії, якій вони віддають перевагу, урахування ставлення школярів до навчання та до допомоги товаришів; активність учнів у навчально-пізнавальній діяльності; формування об'єктивної оцінки товаришів та адекватність самооцінки.

5. Виявлено, що організація допомоги у навчанні сприяла вихованню позитивного ставлення школярів до навчання.

Проведене дослідження не вибрало в себе всіх аспектів організації допомоги як засоба формування гуманних взаємовідносин школярів. Становить певний науковий і практичний інтерес здійснення спеціальних досліджень з питань, які пов'язані з розробкою засобів взаємодії школи та сім'ї в організації допомоги учням, поєднання допомоги із стимулюванням самоосвіти та самокритичності тощо.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Формування моральних якостей особистості у процесі взаємодопомоги //Програма 4-1 наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1990-1991 рр.: анотоване повідомлення. - Харків, 1991. - С. 13.
2. Вопросы формирования гуманных взаимоотношений в теории педагогики и практике школы //Депонирований в НДІ загальної педагогіки РАН ОЦНІ "Школа і педагогіка" рукопис № 240-92 - 57 с.
3. Г. С. Сковорода про виховання доброти //Проблеми вивчення наукової і художньої спадщини Г.С.Сковороди: Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої 270-річчю з дня народження народного українського поета і філософа. - Харків, 1992. - С. 67.
4. Формування гуманних якостей особистості молодшого школяра //Розбудова національної початкової школи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. - Полтава, 1993. - С. 14-16.
5. Специфіка формування гуманних взаємовідносин підлітків в їх учбово-пізнавальній діяльності //Молодь в посттоталітарному суспільстві: Український варіант: Тези доповідей науково-практичної конференції. - Харків, 1993. - С. 125-126.
6. Организация помощи в обучении как средство формирования гуманных взаимоотношений подростков //Альтернативні ідеї, підходи і технології навчання та освіти: Тези доповідей міжнародної наукової конференції, ч. 2. - Тернопіль, 1993. - С. 30-32.

В. Мухомор

ПІДПИСАНО ДО ДРУКУ 23.12.93 р. НАПІР ГАЗЕТНИЙ.
ФОРМАТ 60x84 1/16. ДРУКАРСЬКИХ ЛИСТІВ 1,0.
ТИРАЖ 100. ЗАМОВЛ. № 12.
РОТАПРИНТ. ХЗМА, м. ХАРКІВ- 12, вул. СВЕРДЛОВА, 1.

10.05.21

10.05.21

10.05.21

10.05.21

10.05.21

10.05.21

10.05.21

10.05.21

10.05.21

10.05.21

AB 28.974

AB 28.974

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Handwritten signature

... ..